

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Известно още като „Фондът“

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
Специалност „ФИЛОСОФИЯ“
Учебна дисциплина
„СВЯТ, ЕЗИЦИ, ОНТОЛОГИИ“
Преподавател: Проф. СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ

Лекция 4. СВЕТЪТ КАТО ПРОЦЕС

План

Дефиниции и положения

Поток на света

Жизнен процес

Времето – виртуалност и относителност

Лекция 4. СВЕТЪТ КАТО ПРОЦЕС

Дефиниции и положения

Тук се определят основни термини и се формулират основни положения.

Дефинициите и формулировките са специфични за тази разработка. Търсени са най-кратките формулировки.

Състояние–процес

Дефиниция. *Състояние*: моментна определеност/неопределеност.

Дефиниция *Процес*: определена/неопределена промяна.

Относителност на ‘състояние–процес’.

Всеки процес се стреми към състояние, може да се сведе до състояние и да се опише като състояние. Пространствената и времевата определеност са единни. Те изграждат континуум.

Равномерното праволинейно движение е процес, но то е неразлично от покой, ако не се съотнася. Т.е. дали е налице процес или състояние, зависи от отнасянето към позиция (координатна система).

Равновесното състояние е процес на неопределено движение на множества елементи. Стабилизираната динамика далеч от равновесието може да се определи като състояние на метастабилност в неравновесната термодинамика.

Живо състояние – жизнен процес.

Дефиниция. *Живо състояние*: състояние, в което живата форма се запазва, състояние на живата форма.

Дефиниция. *Жизнен процес*: процес на запазване на живото състояние на живата форма. Процес, в който живата форма се синтезира в условие на спонтанно разпадане.

Свят – светуване.

Светът е форма в процес.

Светът не е ‘наличното’, а постоянно синтезиращото се.

„Дефиниция. *Светуване*: поток на света, феноменален поток.

Светуването е живеене, ре-синтезиране на свят.” (*Форма на човешкия свят*, § 4).

Момент: времеви елемент на светуването.

Светуване – жизнен процес.

Светуването е феноменален план на жизнения процес. Жизненият процес е процесът на ре-синтез на живата форма, наблюдавана като живо тяло. По-подробно темата е разработена във *Формата на човешкия свят* (2010, гл. 8–11).

Живата форма живее и заедно с това преживява свят. Едното не е тъждествено на другото. Едно е да усещаме болка, друго е да се разрушава органична форма.

Светуването съответства на жизнен процес на ре-синтез на живата форма.

Светуването също е ре-синтез на света такъв какъвто се живее от живата форма.

Синтез – разпад.

Дефиниция. *Синтез*: свързване на много в едно, на едно с друго; възникване; създаване. Части се обединяват в цяло, елементи – в структура, компоненти – в система, моменти – в процес. Един момент се съединява с друг. Една форма възниква, една форма се създава.

Синтез в потока на живота е: свързване на отделни моменти в жизнен процес.

Отнасянето е синтез – от едно се преминава към друго.

Дефиниция. *Разпад*: разединение, дезинтеграция на едно в много.

Насоченост на формите към разпадане.

Тук трябва да се позовем на втория принцип на Термодинамиката. Ентропията – най-вероятното състояние – нараства до безкрайност. Принципът се формулира за затворени системи. В отворени системи (живите системи) ентропията *се стреми* към безкрайност. Относителността на информация, ентропия и жизнен процес е подробно разгледана във *Философия на относителността* (2008, част I) и във *Формата на човешкия свят* (2010, глава 6).

Живата форма спонтанно се разпада от живо към неживо състояние.

Всички органични форми: системи, органи, тъкани, клетки, макромолекули – се разпадат с времето. Това е дисимиляция, патология, остаряване, смърт.

Ре-синтез.

Дефиниция. *Ре-синтез*: синтез на вече налична форма (копиране, пренос, проекция, възстановяване на разпадаща се форма).

Живите форми се ре-синтезират в условията на разпадането си (ентропия). Така те се запазват. Клетката и организъмът се възпроизвеждат.

Ре-синтезът е форма на живота, на жизнения процес. Живите форми се възстановяват от разпада. Живите организми се размножават. Живите форми експанзират в жизнената среда до изчерпване на ресурсите.

Насоченост на жизнения процес към ре-синтез.

Синтезите създават вериги с проективна посока: ре-синтез на живата форма.

Всички синтези в жизнения процес имат посока: запазване на живата форма (на живото състояние).

Следствие. Реалното състояние на живата форма се колебае между синтез и разпад, живо и неживо.

Проблематичност на жизнения процес.

Най-кратко определение на ‘проблематичността’ е: ограниченост на ре-синтеза от разпада. Форми се фиксират без функция, без смисъл, дори дисфункционално и разрушително.

Всички синтези в жизнения процес се ограничават в ре-синтеза до проблематични форми. Те могат да водят или да не водят към ре-синтез на живата форма. Реалните органични форми и виртуалните форми, създавани от хората (артефактите) са резултат от разпад и ре-синтез. Те са до някаква степен отклонени от една перфектна виртуална форма.

Това реферира: деформация, болестно израждане, грешка, криза, катастрофа...

Всяка синтезирана форма подлежи на включване в интегрална верига на ре-синтез и в нея се оказва повече или по-малко жизнена, адекватна, функционална, водеща към ре-синтез. Често синтезираните форми се запазват, въпреки че са погрешни, докато не се заменят с по-добри. Това реферира: паразитна ДНК, грешки в репликацията, мутации, грешки в кодиране при синтеза на белтъци, заразяване с вируси или бактерии, дистрофия на органи, патология, погрешно действие и поведение, погрешно решаване на проблем, неуспешно създаване на артефакт.

В насочеността си към ре-синтез синтезите сами по себе си са ‘слепи’ – едва резултатът в една интегрална серия показва дали се стига до ре-синтез.

Ние спонтанно синтезираме смислени моменти и цялости: усещания, възприятия, представи, мисли, реч, артефакти. Дори в сънуването синтезираме образи и сюжети. Но всички те са проблематични, незавършени, полухаотични и относително погрешни. Животът е потопен в хаос.

Органична форма–функция.

Органичните форми в живата форма в интеграл (ре)синтезират живата форма.

На всяка органична форма съответства функция – нейния жизнен процес.

Това реферира: ДНК носи генетичната информация, проектира я в синтеза на организма и я предава в поколенията. Сърцето изтласква кръв. Мозъкът интегрира жизнения процес на организма.

На виртуално ниво артефактите имат предназначения в жизнения процес на хората. Това реферира: Езикът служи за общуване. Ножът служи за рязане. Компютърът служи за изчисляване. Митът служи за описване на света. Танцът доставя удоволствие и сплотява общността.

‘Светови континуум’.

Светът е континуален. Пространство и време не са две същности, а два аспекта на света-светуване. Всяка динамика на форма предполага някакво пространство и време. В механиката е разработено понятието ‘гравитационно поле’. В термодинамиката е разработено понятието ‘фазово пространство’ (пространство на състоянията). В биологията такива понятия се избягват, но се използват като метафори.

Тук се използва в подобен виртуален смисъл понятието ‘светово поле’, ‘светови континуум’. По аналогия с механиката и динамиката се използват термини като ‘гравитация към живо състояние’, ‘атракция към живо състояние’.

Най-чисто от проблеми е използването на термина ‘насоченост’.

Жизнените процес, синтезите и сериите са *насочени* към ре-синтез.

Динамики на органични форми.

Органичните форми се променят в специфични за тях времеви форми (динамики). Тук се разработват, определят и прилагат в съдържанието на книгата:

Генезис (пораждане): синтез на определена форма, преход от хаос към ред.

Запазване: запазване (фиксиране) определеността на генерираната форма. Една форма в жива форма е фиксирано определена в програма. Това се нарича ‘запазване на приспособеното’.

Копиране: синтез-ре-синтез на форма със същата определеност.

Трансфер (пренос): пренос на форма от едно място на друго.

Транслация (превод): пренос на форма от една координатна система към друга.

Проекция: трансфер на форма в друга форма. Пренос на форма от едно ниво (една група форми) към друго ниво (друга група форми).

Трансформация (превръщане): синтез на форма, свързана с предходна форма, който може да се определи като ‘превръщане’.

Трансдукция

Трансдукция (от лат. *transductio*): трансформация от едно пространство към друго; от една система на кодиране към друга; от хаотична среда към подреден сигнал; от сетивност към език; от мислене към език; от светлинна среда към зрителна система; от една граматика към друга.

Дефиниция. *Трансдукция*: вход от неопределена сфера към определена форма на сериален синтез.

Сигнална трансдукция: процес, при който извънклетъчен сигнал се преобразува във вътреклетъчен сигнал. Светлинното многообразие се проектира чрез оптиката на окото в ретината – трансдукция.

Поток на света

Светуване

Дефиниция. *Светуване*: поток на света, феноменален поток.

Светуването е живеене, изпитване на това да си живо същество.

Терминът реферира феноменалния поток, света като процес, тъждествен на живота, какъвто се изпитва. Няма реална граница (разлика) между живота като форма и като процес, между света като форма и процес. „Животът се живее.“. „Светът се светува.“.

Светуването е корелирано с жизнен процес на жива форма.

„Светуването е корелирано с жизнен процес на жива форма – ре-синтез на живата форма. Тази корелация е неясна, но е видно, че е налице: на определени феномени съответстват определени процеси в тялото.

Не казваме: „Светуването *определя* жизнен процес“.

Не казваме: „Жизненият процес *причинява* светуването“.

Не казваме: „Светуване и жизнен процес *взаимодействат*“.

Не казваме: „Светуване и жизнен процес *са независими*“.

Въпросната връзка свързва различни ‘измерения’ и изглежда не е изказуема коректно. Говоренето за виртуалното същевременно е и създаване на виртуалното. Говоренето за реалното не засяга реалното. В този смисъл редуktivните анализи на феномените *като формални функции са несъстоятелно игнориране* на реалното, а анализите на феномените *като мозъчни процеси са некоректно смесване на плановете.*“ (Формата на човешкия свят, § 37).

Живеенето-светуване и жизнения процес.

Можем да кажем: *Светът се живее*. Но това живеене и функционирането на организма са различни.

Живеенето като изпитване не съвпада с наблюдавания жизнен процес на тялото. Едно е да виждам, друго е да наблюдавам зрението като физиологичен процес.

Съотнасят се непосредственото изпитване на феноменалния поток на гледането и един процес в този поток: процесът на функциониране на зрителния апарат. Това не е субект–обектна структура, а координация между телесен жизнен процес и феноменален опит. Когато гледам, в мозъка на гледащото (ми) тяло протичат специфични процеси на един зрителен апарат.

Гледането и гледането на зрителната функция

Да гледаш залеза и да гледаш някого, който гледа залеза, е основно различие, но понякога трудно доловимо.

Формата на зрителното поле не е конус, на чийто връх е окото, а овал. Ние проецираме този овал като форма на друг гледащ и тогава той изглежда конус с връх окото. Тази форма не е реална, в смисъл, че никой не я изпитва.

Изпитването е реалното.

Реално е: изпитвано, квалия, феномен, поток на живени форми.

Изпитването е непосредственото светуване. То се преживява ‘от’ едно тяло.

„Реално е всичко, което се *изпитва*, случва в потока на живота. Относно тази реалност езикът е виртуално подреждане на колективен живот чрез общуване. Словото определя траектории в съвместни живи процеси.“ (Форма на човешкия свят, § 30).

„Реално е онова, което някое живо същество изпитва и не го изпитва никое друго в този свят: ‘да си това същество’... Реалното не е нещо само по себе си, нещо обективно, нито пък е нещо субективно.“ (Философия на относителността, § 33).

Изпитване: ‘да си това същество’. Живеене ‘като това същество’.

Ако изпитването е реално, то изказването е виртуално.

Виртуално е определянето на нечие виждане или нечие зрително поле, като проекция от нашето изпитване: гледане на нечие виждане от страни.

Безотносителност на изпитването.

Реалното е непосредствено и не се дели на субективно и обективно.

Реално светуването е неотнесено. Неотнесено значи неопределено. Световата форма е неопределена.

В непосредственото реално светуване светът е безотносителен, единствен.

Цялостност на светуването.

Светът е живо единство от смислени моменти: феномени.

Светуването е цялостен феноменален процес – интеграл от серии феномени.

В света нещата са взаимно свързани. „Това се случва в зависимост от онова.“, налице е континуалност, в която отделяме форми. Формите, които отделяме, са вариантно, динамично, неопределено свързани.

Ограниченост на светуването.

Светуването е ограничено като жизнения процес.

Светът е ограничен като тялото. Светуването започва с раждането, трае с живота и се прекъсва в края на живота.

Процесът на светуването е ограничен ‘във време’. По-прецизно казано: Светуването *оформя* времето.

Феноменалност на светуването.

Светът се живее както ‘се явява’, а не както ‘протича сам по себе си’.

Светът не се явява на някакъв нетелесен, трансцендентален субект. Явяването на света не изисква някой, на който се явява и нещо, което се явява. ‘Явяването’ е обратно на ‘биването в себе си’, но извън тази противопоставка ‘явяването’ отпада.

Можем да осъзнаем: Вселената необозримо надхвърля човешкия живот.

Ние живеем в култура, сред необозримо многообразие от живи форми, на планетата Земя, в необятната Вселена. Тези нива на реалност не са хаотични, а са относително подредени и са среда за жизнения процес.

Поток на феномените – Хусерл

„Този поток е нещо, което наричаме така конститутивно, но той не е не е нещо темпорално ‘Обективно’. Това е абсолютна субективност и има абсолютните свойства на онова, което би следвало образно да се нарече ‘поток’, което има начало в началната точка, първичната точка-източник (Urquellpunkt), ‘Сега’ и т. н. В актуалното преживяване ние имаме първична точка-източник и непрекъснатост на ехо-моменти. За всичко това не достигат названия.” (Гусерл 1994, 79).

Тази почти неопишуема динамика е наречена от Хусерл: ‘феноменология на вътрешното съзнание за време’. Трансценденталността на ‘абсолютно субективното’ изключва ‘съзнанието’ от реалния жизнен процес. Тук смисленият момент е: светуването преди съотнасяне като определено спрямо жива форма е неотнесено и лишено от предикати.

Потокът на феномените има форма и затова е свят.

Светът е поток. Този поток *има форма*. Той не е просто ‘хераклитов поток’ (Хусерл). Потокът на света е корелиран с жив процес на жива форма. Той е оформен специфично като органика, а не като неопределен допредикативен фон на смисли. Светуването е сериален процес от моменти, корелирани с моменти на ре-синтез на живата форма. Жива форма е

формата, чиято динамика (жизнен процес) е ре-синтез на самата тази форма. Живата форма осъществява динамика на своя ре-синтез и в това се състои животът ѝ.

‘Потоците на феномените’ не е изливане отникъде в никъде. *Този поток има форма. Това го прави светуване.* Светът, който живеем ние, хората, е човешки свят с човешка форма.

Светът е форма в безформие, ред в хаос. Изпитват се пропадания, които отслабват света, в които потъваме и от които изплуваме (сън, припадък). Светът губи и възстановява очертанията си. Светът се възема след пропаданията, какъвто е бил, докато сме живи. Той се синтезира постоянно, той се ре-синтезира, както се възпроизвежда пропадация в неживо живот. Светът изплува и се потапя в хаос (не противоположно на свят, а неопределено), така, както животът се появява и изчезва, както светлината светва и угасва.

Няма ‘светуващ света’ срещу света.

Няма ‘светуващ’ света, който да се намира като субект срещу обектите или като Аз срещу света.

Ефектът на този ‘Аз’ е проективен ефект, аналогичен на проекцията, при която ние поместваме нечие око в центъра на сегмента на неговото въображаемо зрително поле.

Един Аз извън света е немислим за този свят, защото той би бил Аз, независим от жизнен процес на светуване.

Експеримент за световия процес.

Животът е спрегнат с разпадане на живата форма, но тя живее в подредена среда – биосфера, планета, Слънчева система, Галактика, Вселена. Това индуцира представата, че животът е едно, а светът – друго. Животът сякаш тече на фона на света.

Движещият се влак минава през поле, през река, влиза в тунел, после излиза и се движи на открито в планина.

Не е ли животът в света аналогичен на влака в релефа? Пейзажът край железопътната линия е светът, а влакът е живеещото същество (или един Аз). Тогава всяко живо същество (Аз), което минава по същия път, ще види едни и същи неща. Ако пък едно същество живее през цялото време, то ще премине през целия свят.

Такава е представата за обективен свят, който живите възприемащи същества презентират. Представата е резултат от проекция. Ние проецираме трайния свят, който възприемаме, като свят независим от възприемането. Но такъв независим свят е нереален, защото е отделен от всичко, което можем да възприемем.

Потоците в света.

‘Пътят на живота минава през’ различни места-моменти. Жизненият процес среща потоци с различно направление. Всички те в различна степен са условия на живота, противостоят на живота или се разминават с него. Тези процеси вън и вътре в тялото изпитват като положителни, неутрални или отрицателни смисли.

Предвидимото във фоновите потоци е трайната спрямо човешкия живот форма, зависимост между минало и бъдеще, относителна предопределеност на бъдещето от миналото. В най-силна форма такава е Земята с нейните ритмични процеси на фона на динамиката на Слънчевата система. Но и тя, разбира се, е временна и в един момент Слънцето вече няма да изгрява. Но дотогава, т.е. в един необозрим от човешкия опит период от време, Слънцето всеки ден ще изгрява и залязва в определени, предвидими часове и минути. Лунните и слънчевите затъмнения ще стават в предвидими моменти. Елипсите на планетите ще бъдат едни и същи.

Тази трайна форма позволява потоците от събития на определени пространствени форми да са предвидими. Така в различна степен с всяка пространство-времева форма, включително и атмосферата. Вятърът е най-непостоянен, и все пак метеорологията може да определя трайни атмосферни форми.

Относително стабилните процеси се описват от неравновесната термодинамика като потоци в метастабилни системи далеч от термичното равновесие.

‘Изникване’ на света.

Светът придобива и губи форма.

Светът придобива очертания всеки път, когато се ражда човек и ги губи с неговата смърт.

Когато се раждаме и преди да се ориентираме, светът ни е неподреден, хаотичен, неясен и страшен. В него отсъстват неща и събития. Той е поток от усещания.

Когато сънуваме, светът отново е неподреден в координати и сякаш сме на неопределено място в неопределен момент. Но от този хаос сънуването оформя неща и лица, събития и действия. Сънуваме дори цели сюжети и истории.

Когато се събудим внезапно, светът все още е непопълнен и ние често се чудим къде се намираме. В главата ни е хаос от смътни спомени за сънуването и разпокъсани усещания за възприеманото. Но след секунди всичко се ‘зарежда’: възприемаме стаята, жилището, мястото, времето. Сещаме се за предстоящите събития и задачи.

‘Пропадане’ на света.

Когато се разсейваме или изключваме вниманието си, губим фокус, задача, рационално действие.

Когато заспиваме, светът се изплъзва в хаотични мисли, емоции и видения.

Когато изпадаме в безсъзнание светът чезне в безформеност и нещата губят очертанията си. При бурен процес на разстройване светът се превръща в хаотичен поток от усещания.

И накрая, когато умираме, нашият свят се разпада неудържимо, като преминава през фазата на сетивния хаос.

В този раждащ се и умиращ свят няма обективно пространство и време като измерими и определени протяжност и траене. Хаосът е без-формието, пред-формието или след-формието, плаващото състояние във от границата на цялостната човешка форма. Така разбираме, че светът се крепи върху целостта на човешката ни форма.

Светът постоянно възниква.

Светът е динамичен. Той постоянно възниква и се разпада като нашия живот и заедно с него. Това напомня на ‘Огъня’ на Хераклит, който гори и превръща Логоса в различните му форми между битие и небитие. Това напомня на индуската представа за света като река. Това напомня на будистката аника (неперманентност) и специално на дхармите, които възникват и изчезват, възникват и изчезват в течение на цялата безначална верига на самсара.

Светът отслабва и се усилва заедно с живота. В различните фази на живота светът е различен. Той пропада и се развива, когато животът чезне. Той изплува и се очертава, когато животът експанзира.

Светът е живот: раждане, живеене и умирање.

Светът не е книга, която четем, нито дом, в който живеем.

Светът е животът, който живеем, той е светуването на света.

Светът се живее, а не отразява или еманира.

Светът е ‘мястото, в което’ можем да се родим, да живеем и да умрем.

Единственият и несъмнен критерий за ‘свят’ е, че в света можем да се родим и да умрем. Всичко останало е не свят, а област от света. Така ‘виртуалният свят’ в компютъра или в Интернет не е свят.

Смисъл е момент в светуване.

Дефиниция. *Смисъл*: момент от светуване (жизнен процес). Към него може да е отнесен знак, мисъл, форма.

Светуването е верига от смисли. От квалии спонтанно се оформят смислени цялости: възприятие, представа, спомен. Синтезират се: мисъл от думи и образи; реч и текст: описание,

обяснение, предписание; цел, проект; действие, дейност. Дори напълно несъзнателно, в сънищата, ние оформяме цели сюжети. Синтезът на смисъл е локален синтез на светова форма.

Синтез на смисъл е реферирането. Знак се свързва с феномен и така се синтезира определен смисъл. Свързването на знаковото със сетивното, на виртуалното с реалното, е ре-синтез на жизнен процес като нещо цялостно.

Смисълът в комуникативен план е ‘иман предвид’ или ‘разбран’.

Придобиване на смисъл значи включване в потока на света (живота) на определена жива форма: възприемане, представяне, спомняне, очакване, сънуване; мислене, говорене, общуване.

Това, което има смисъл за вълка, няма смисъл за мен. А онова, което е отвъд живота и отвъд този свят, е непостижимо.

‘Екзистенциални проблеми’

Тук се разкрива по нов начин сферата на екзистенциалните проблеми. ‘Екзистенцията’ не е различна от жизнения процес като цяло. ‘Екзистенциалните проблеми’ реално са проблеми в света (в живота), но са фиктивни проблемите на ‘света като цяло’ (живота като цяло).

Няма ‘Екзистенциални Проблеми’, които реално да се поставят и решават. Нищо не може да се направи относно живота-свят. Не може да се търси и намери Смисъла на света (‘смисъла на живота’). Смисълът просто съвпада с момент от светуване. Светуването като цяло не може да се отнася към някакъв смисъл.

Смислите реално са решения на проблеми, находки, моменти от успешни жизнени процеси.

Смислите са отнасяния

Едно отнасяне е едно определяне. Ново отнасяне е ново определение и то може да има нов смисъл. Така едно възприятие, едно изказване, един акт, синтезират елементарна определена структура, която има насоченост спрямо жизнения процес, ре-синтеза на живата форма, ре-синтеза на феноменалния свят.

Човек отнася, съотнася, свързва и разделя в мисли и действия. Човек групира и подрежда времево отнасянията, определенията, смислите. Така човек синтезира траектории в своя живот и в крайна сметка траекторията на живота си.

Светът става различен с промяната на позицията.

Когато се преместим, гледката се променя. Когато променим нагласата си, смисълът се променя. Групите смисли и веригите на смислите се задават от специфично състояние на място (позиция) в световото поле.

Светът може да изглежда рай или ад, животът – щастие или нещастие, ако сменяме нагласата – определеността на позицията.

Един-единствен нюанс или връзка може да промени настроеността драматично.

Ето как светът се променя с промяната на отнасянето.

Живата форма като тяло е координирана със световото поле.

Окото е координирано със зрително поле. Зрението е координирано с визуалния поток от феномени.

Биографията е координирана с индивидуалния поток на света.

Животът не е ‘свобода’. Ние не избираме да сме хора или други живи същества. Не избираме да се родим, да живеем и да умрем.

Това течение на живота се възприема превратно като ‘съдба’, отнесено към избора. Но ние не избираме да избираме или не.

‘Съществуването’ не предшества ‘същността’.

‘Обективен процес на света’.

‘Физическият процес’ е проекция на светуването от жизнения процес на тялото във виртуална обективна динамика. Реално няма граница между ‘физичен–психичен’ процес. Схванат като обективен процес, светът се описва с динамични закони.

Динамичният закон свързва с необходимост или вероятност сегашно състояние с минали и с бъдещи. Идеалът на това свързване е бил пълната детерминираност на състоянията в Вселената. Лаплас формулира тази пълна определеност така: „Разум, който за даден момент би познавал всички сили, оживяващи природата и съответното положение на образуващите я създания, ако впрочем е достатъчно обширен, за да подложи тези данни на анализ, би обхванал в една и съща формула движенията на най-големите тела на вселената и тези на най-лекия атом: нищо не би било несигурно за него, а бъдещето, както и миналото, щеше да е пред взора му.“ (“Introduction à la théorie analytique des probabilités”, 1886). Подобна е формулировката на Дьобуа-Реймон: „Можем да си представим как познанието за природата достига до положение всеобщият световен процес да бъде представян с една-единствена математическа формула, с една-единствена огромна система от едновременни диференциални уравнения, откъдето биха били извлечени, за всеки определен момент, положението, посоката и скоростта на всеки атом в света.“ (“Über die Grenzen des Naturerkenntnis”, 1892).

Тук напълно се изключва свободната воля, жизнения процес и случайността. Дебатите по този въпрос са много интензивни и изглежда квантовата механика ги затваря, но не е съвсем така: съвременната субатомна физика се стреми към обединяваща теория и към същности, които да детерминират наличните елементарни частици и взаимодействия.

Такива формулировки може да изглеждат абсурдни, но съвременните търсения на ‘теория на всичко’ в лицето на струнната теория не са далеч от това. Вижда се колко жизнен и мощен е импулсът на радикално обективно обяснение на света – много след принципа на неопределеността на Хайзенберг и многобройните факти на неопределеност в биологичните науки и в психологията.

‘Битие-в-света’.

‘Ние светуваме’ координирано с жизнения процес на тялото, ‘поради’, ‘посредством’, ‘с’, ‘в’, ‘презентирайки’ тялото. Граматиката на тази връзка е неопределена.

Ето това е, което ни поставя, ‘захвърля’, ‘приютява’, ‘в света’. Даже и този почти очевиден израз ‘в света’ не изразява реалното положение, защото по някакъв начин и „Светът е в тялото.“, а не само „Тялото е в света.“. Защото светът на една жива форма се определя от тялото ѝ.

Няма точен израз на това положение. ‘Битие-в-света’ е относително сполучлив израз, както обаче и ‘битие със света’, ‘живеене’, а най-сполучлив е терминът ‘светуване’, защото не се разлага двусмислено на две морфеми и не полага определено отношение на ‘нас’ и ‘света’. Това е важно, защото така се избягва подвеждането на всяко съотнасяне на ‘аз’ и ‘свят’ – двете са неразличими в реалността.

При положение, че ‘трансценденталният Аз’ се мисли като ‘граница на света’ (Витгенщайн), а не ‘част от света’, няма как да сме ‘битие в света’. Това положение важи обаче за тялото, което е всред света вън от тялото.

‘Чисти феномени’ – сетивен поток.

Ако е смислено делението ‘чисто–нечисто’ (Кант: ‘чисто–емпирично’, Хусерл: ‘чист феномен’, то ‘чистото феноменално светуване’ ще е изолираният сетивен поток в неговата сурова форма, съответна на живата форма. Тук няма да е намесен езикът и никакви артефакти.

Светът в тази му чистота е просто светът без описание. Това е потокът на сетивността на нашето тяло. Той се улавя в напреднала медитация след пълно отмисляне и разтваряне на възприятията. В този свят няма неща и събития.

‘Начало на света’.

Европейските философи си представят света като сграда с основа – субстанцията. Ако субстанцията е Абсолютно, то тя е неопределима. Е ли този свят Абсолютен? Това никога не е било определено: оформена е антиномията крайно–безкрайно.

Ако светът е относителен, то той има начало и край. Съответно на това метафизици и физици си представят едно начало на света. В съвременната астрофизика Вселената има начало – Големият взрив.

Във феноменологичен план формата на света не е ‘субстанция’, а жива форма. Началото на света не е ‘Възникване на Вселената’, а раждането. ‘Големият взрив’ е виртуална проекция на съвременната динамика на галактиките назад във времето.

‘Промяна на света’.

Промяната е относителна спрямо ‘нещото’, което се променя. А то е виртуално, относително, плод на определение, на език и мисъл.

Промяната е относителна спрямо неизменното. Но ‘неизменното’ е неизменно само относно променливото.

‘Промяната на света’ е отнасяне на динамиката на ре-синтеза на света към трайната му форма, координирана с живата форма.

„Панта рей“ – Хераклит.

„Всичко тече“ – това е условен изказ на потока на света и е неверен безотносително. „Всичко тече“ спрямо една виртуална неподвижност. „Всичко тече“ е отговор на: „Битието е неизменно.“

Светът тече спрямо формата си, която се запазва.

Разбира се, живата форма се променя относно една виртуална неизменност, относно реалните други форми, относно своите предишни състояния.

Ние приемаме, че оставаме същите човешки същества. Заедно с това приемаме, че светът е същия. Оставаме хора, докато сме живи. Звездите са ‘неподвижни’. „Океанът не тече.“. „Скалите не текат.“. „Елементите на физическата Вселена са същите.“. „Вселената е същата.“

Вселената заедно със своите елементи обаче ‘е възникнала’, самите елементи са синтезирани след Големия взрив. Тази история тече спрямо едно първоначално неизменно състояние на ‘първичното яйце’.

Процесите ‘имат смисъл’ като определени процеси на фона на жизнения процес на запазване на света заедно с живата форма.

Относителност на движението

Когато стоим на мост и гледаме срещу течението на река, осъзнаваме, че движението на реката спрямо моста и на моста спрямо реката са един процес.

В Галилеевата механика покоят е тъждествен на равномерно праволинейно движение. В Нютоновата механика това е основен принцип – Първи закон на механиката.

В Специалната теория на относителността всяка система в покой или равномерно праволинейно движение е инерциална или ‘отправна система’.

‘Въртенето около’ е също относително.

Слънцето, земята и луната са взаимно движещи се тела. Тяхното взаимно движение се описва с център Слънцето и център Земята (би могло и с център Луната). Тези небесни тела имат различни маси и затова най-доброто описание е да се постави в центъра най-тежкото тяло – Слънцето.

Относителност на промяна и запазване

„Светът се променя.“. Този израз, взет безотносително, е празен. Също толкова вярно е, че „светът е неизменен“. Затова са били еднакво смислени статичните и динамичните онтологии.

Смислено е, че светът запазва своята форма координирано с живата форма. Смислено е, че всичко в света е в процес спрямо запазването на тази форма. Самото запазване е процес на ре-синтез срещу разпада.

Това е ‘срещутечение’, аналогично на течението на реката спрямо моста.

Може да се каже неестествено, че животът е статичен, а светът се ‘движи назад’, разпадайки се. Естественото изказване е, че животът е процес спрямо статичната Вселена или разпадащия се свят. Ние изпитваме постоянно това усилие на живота – ние оцеляваме и експанзираме благодарение на работа на нашата човешка форма, а не от само себе си.

Така постоянната промяна в посока нашата форма ни запазва срещу разрухата.

Форма–процес–форма = свят–време–свят.

Така може да се напише ‘уравнението’ на света-живот: цикълът на света съвпада с цикъла на формата. В началото и в края на жизнения цикъл е живата форма.

В различните фази на живота светът е различен.

Той пропада и се развива, когато животът чезне. Той изплува и се очертава, когато животът експанзира.

Животът може да се изобрази като динамичен баланс – състояние, в което ентропията е равна на експанзията. Уникални са стъпките на експанзията. Уникални са живите актове. Уникален е пътят на живота. Защото във всеки миг и на всяко място се ре-синтезира различен момент от формата.

Биография – индивидуално светуване.

Живата форма (човек) се запазва каквато е от раждането до умирането и заедно с това се запазва светът. Нейните части и актове се запазват каквито са, с промяната си от зародиша през детето–възрастния–стареца. Затова пътят на живота, макар че е уникален и непредвидим, запазва своята форма. Той е цикличен – повтарят се с вариации едни и същи актове. Синтезират се едни и същи форми: клетки, органи, системи; сетива, памет, понятия. Съзнанието се ре-синтезира постоянно в актове на осъзнаване и е потопено в несъзнавано.

Вариациите и уникалността на жизнените актове произтичат от уникалността на констелацията в света във всеки момент и на всяко място.

Животът намира път през хаоса и многообразието и пътят, колкото по-дълъг е, толкова е по-уникален. Тази дължина е измерима по плътността на различията, а не по броя на повторенията на цикли.

Категориите не определят потока на света.

Потокът на света се насича на причина–следствие, възможност–действителност, необходимост–случайност, предмет–свойство–отношение, и тогава изглежда че не е поток, а проекция на устойчиви зависимости.

Ако кажем, че ефектът Б е следствие на А при условията С, това няма да се потвърди, защото условията са безкраен ред, а А и В са постоянни само като термини и никога реално като неща или процеси.

Това означава, че причинността е непроследима – тя се разтваря в целия свят. Сякаш целият свят някак ‘тече’ причинно от минало към бъдеще. но и това не е вярно. Защото ‘течението’ на света се забелязва само чрез моето ‘течение’ като рационално действие, като мой живот.

‘Дао’.

Дао (道) е дума, използвана от древни времена в Китай, за да се обозначи неопределимия поток на света, завихрящ се в много потоци, никой от които не е предвидим точно и не подлежи на схващане в неподвижни понятия. Дао не е природа, нито дух; не е обект, нито субект; не е душа, нито тяло. Дао може да се следва – така, както се следва ‘пътят на водата’ – път на живота, избягващ противопоставянето и пазещ хармонията.

‘Дао’ може да се преведе като жизнен процес, светуване.

Дао е ‘потокът на света’, непреодолимата и неопределима течаща и оформяща сила на живеенето-на-света. Ние можем да действаме и мислим някак ‘срещу’ Дао и тогава грешим. Грешката ни сочи пътя. Правилното живеене е Дао. Отклоняването от него е болка, страдание, смърт. Отклонението ни изхвърля от живота.

Жизнен процес

Дефиниция. *Жизнен процес*: процес на запазване на живото състояние на живата форма. Процес, в който живата форма се синтезира в условие на спонтанно разпадане.

Жизнен процес в тесен смисъл е наблюдаваният, а не изпитваният живот. Жизнен процес реферира всеки процес на ре-синтез от синтеза на ДНК и белтъците в клетката до композирането на музика.

Жизненият процес съответства на феноменалния поток.

Телесните процеси се обособяват тук относно целия поток на феноменалните процеси на света. Тялото е в света, но е корелирано с целия свят. Така процесите на зрението в мозъка са корелирани с процесите на виждане на феномени.

Всяка феноменална промяна съответства на промяна на тялото.

Мисленето е корелирано с мрежови процеси в кората на главния мозък. То е свързано с целия жизнен процес. Спирането на дишането може да спре потока на мисленето.

Както тялото е център на феноменалното пространство, така и жизненият процес е ‘ос’, около която се подрежда времевият поток. Той е преди опозициите субект–обект, Аз–свят, Мое–твое, и преди всякакви опозиции.

Издаването на жизнения процес е момент от речеви процес. Казвайки: „Аз съм жив.“, „Моето тяло живее.“, „Аз съм одушевено тяло.“, „Аз съм дух.“, „Аз те виждам.“ и т.н. и т.н., човек произвежда реч в един локален език в една локална култура, насочен към други ко-хабитанти. Това е културна форма, а не отражение на жизнения процес.

Жизненият процес е насочена серия от функции (актове).

Ре-синтезът на живата форма е жизнен процес, разчленен на моменти и фази. Те са функции във възпроизводството или актове на поведение.

„Пълната определеност на момент или фаза се получава като отношение към възпроизводството *като цяло*. Това означава, че моментът или фазата са определени органично, само ако е посочено в какъв смисъл те допринасят за възпроизводството на организацията. Моментът или фазата означават емпирично *акт* или *функция* във фиксирана траектория в организацията с определено положение в последователността на интегралния процес. Действащи в молекулната биология термини за ‘моменти’ са: кодиране, транслиране, пренос на генетична информация, матричен синтез и т. н. Синтезът на аминокиселина в рибозомата по кодон от мРНК е момент от фазата белтъчен синтез. Повечето моменти на органичното време могат и рационално се определят не чрез цялото, (възпроизводството на клетката), а в контекста на определена, обособена фаза на възпроизводството, притежаваща относителна цялост.“ (*Рационалност и биология* 1991, 120). Размерността на ‘биологичното време’ се определя от ритмиката на жизнените процеси и то може да се ‘забавя’ и ‘ускорява’ спрямо физичното.

Еволюцията е промяна на живите форми.

Еволюцията е *исторически процес*, в който се трансформират живите форми. Еволюцията синтезира генетичните програми (Майр), т. е. информационните текстове на конкретните живи форми. Живите същества не са сътворени същности според идеята за еволюцията, а възникват като фази на развитието на живота. Животът е исторически феномен, който се развива прогресивно към по-високи равнища на организация. Редукцията на историята към динамиката на генни честоти в популацията я анулира като история.

Самоорганизацията е не просто отбор, а и разширение и обогатяване на информационното съдържание, задаващо характеристиките на нейните отделни нива и живи форми. Такова разбиране за еволюцията като свойство на организацията сменя противопоставянето между функционална и еволюционна биология.

Изпитването се осъзнава в различна степен.

Течението на живота към смърт е изтичане – капка по капка, момент след момент. Животът в познатите ни форми минава и отминава безвъзвратно.

Има ли нещо ‘в нас’, което не изтича, а се задържа? Ако има нещо неподвижно (като ‘чист ум’), то няма как да се определи, защото определянето е отнасяне, а ‘чистия ум’ би бил безотносителен.

Налице е отнасящо осъзнаване, отправна точка за осъзнаване на течението на живота и на световия процес, заедно с противостоящия фонов поток на разпадането. В различна степен осъзнаваме, че остаряваме, че боледуваме. Осъзнаваме, че ще умрем. Изглежда това съзнание или ум е относително независимо от жизнения процес.

Умът – ‘свидетел’ на живота, също се издига и пропада заедно с целия свят. Той чезне, когато заспиваме, изпадаме в безсъзнание и умираме. Но той е относително независим от тези процеси, доколкото ги проумява. Умът е свидетел на течението на света и навярно само поради своята независимост той проумява течението.

Жизненият процес определя формата на своето време.

Норберт Винер определя времето, в което битуват организмите и машините като ‘Бергсоново’, за разлика от обратимото ‘Нютоновото’ време (Винер 1969, 61). „В биологичните науки наистина господстват еднопосочните явления. Раждането не е точно обратното на смъртта; нито пък анаболизъмът, образуването на тъканите, е точно обратен на катаболизма, тяхното разрушаване. Нито делението на клетката, нито съединяването на зародишните клетки при оплождане на яйцето следват някакъв модел, симетричен във времето. Индивидът е стрела, еднопосочно устремена във времето, и видът е насочен също от минало към бъдеще“ (пак там).

Жизненият процес е продължение на живото състояние във времето. Той може да се изчерпи в две емпирични явления: възпроизводство и разширяване на организацията. Той е актуално единство на органично пространство и време.

За разлика от физичната динамика, в която е вписан и чрез която е възможен, процесът на живота е описуем като промяна на смислени органични форми, *променящ се ‘текст’*.

Жизненият процес е ‘полезна работа’ на фона на ‘ентропия’.

Организацията, вписана във физичния свят, използва свободната енергия от средата и я превръща в полезна работа. За машините това е описано като ‘цикъл на Карно’, в който ентропията се компенсира от свободната енергия, превръщана в работа.

Жизненият процес е непрекъснат генетично като съхранение и развитие на информационния ‘текст’ на живота. Но той е прекъснат веществено-енергетично – живите същества са смъртни. Затова термодинамично живеят процес като процес в една отворена метастабилна система само удължава времето на нейната неизбежна релаксация, т. е. термодинамична смърт.

Растеж на ентропията ($dS \geq 0$).

Светът се стреми към по-вероятни състояния, към по-голям хаос, т.е. обратното на това, което ни се иска във всеки момент. Най-вероятното състояние на нещата е най-неизгодно за живота.

Според съвременната астрофизика Вселената започва от един момент и една точка и се разпръсква взривообразно (‘Голям взрив’), а после все по-плавно се разширява. Това е хаотизиране. Тогава началото на Вселената трябва да е било много ‘гладко’, както се изразява Хокинг. Роджър Пенроуз (Пенроуз 1998) тълкува реда като невероятното концентриране на веществото на Вселената в една точка, както ако капка мастило се намира на едно място във вана с вода.

Вторият принцип на термодинамиката е нарастването на ентропията: $\Delta S = \Delta Q/T$. Това положение се потвърждава или опровергава локално. Ентропията нараства с времето в

затворени системи, но никоя система реално не е напълно затворена. Ентропията нараства в системите организъм–среда, но не в самите организми. Живите форми, докато са живи, удържат ентропията в граници, достатъчни за живота, като при умирането ентропията им се изравнява с тази на средата. Реалната мярка на реда и безредието е редът на живата форма.

Парадокс на сингулярността.

„В Големия взрив възникват физичните закони.“

Това е неприемливо положение за физиката и за всяка наука. Защото тогава възникването на Вселената е процес вън от обхвата на физичните закони. Още по-неприемливо е, че възникването е преди времето, защото именно в този акт ‘възниква времето’.

Физиката не може да каже какво става в това сингулярно събитие. Но как физиката може да допуска такъв период, който излиза извън границите ѝ? Как тя допуска процес на взрив извън законите? В този процес може да става въпрос за трансцендентно Сътворяване. В такъв случай физиката се отказва от обясняване на света. Тя няма право да противоречи оттук нататък на религията. Ако законите не са вечни, тогава какво е ‘обективният свят’ преди и извън законите? Какво представлява първоначалната и крайната колапсирала Вселена? Е ли тя свят? Очевидно се стига до невъобразими условия, далеч извън физиката и философията.

Отвъд сингулярността – Стивън Хокинг.

В теоретичните изследвания и спекулации относно историята на Вселената Стивън Хокинг се стреми да преодолее парадокса на сингулярността, съдържащ се в теорията на Големия взрив и стига до варианта на сценарий на Вселената ‘без гранични условия’ и постулира неограничен във времето процес на свиване и разширение на Вселената.

Ако условието ‘без граници’ се спази, тогава имаме фази на свиване и разширение и няма сингулярности, а законите са вечни. Това е по-добър модел. Той избягва парадокса да се говори за началото на Вселената. Но той влече допускането на нещо завинаги ненаблюдаемо: свиването на Вселената и то на една Вселена, лишена от човека.

Експанзия.

На фона на растежа на безпорядъка в живата форма расте порядъкът. Редът ‘настъпва’ срещу хаоса, като увелича процесите в едно намаляване на ентропията.

Животът ‘се храни’ с ‘негативна ентропия’.

Потокът, насочван от живата форма, нейното-о-формяне, е експанзия на живота. Това е разширяване (на хоризонта, на границите) на живота срещу безусловното свиване от обезформянето.

Онази част от неопределеното, която попада в хоризонта, в континуума на живата форма, се подрежда според нея и придобива очертанията на неин свят.

Това е ‘остров’, в който по време на живота редът надмогва хаоса. Но като цяло живите същества заедно с неживата среда се променят към увеличаване на хаоса. Това е изказано в принципа на ентропията: *Безредието в света расте към безкрайност.*

Времето – виртуалност и относителност

В *Граници на науката* (1995) и в *Научното обяснение на света* (2000) се правят анализи на перцептивното време. Основен резултат в тях е, че времето не тече, а тече светът.

В тази глава се разглеждат основни пунктове от философски и научни теории за времето от позиция на относителността. Експлицира се скритата виртуалност на понятията за време. На анализ се подлагат онтологически, логически и дескриптивни времеви категории.

Безвременен ум – времеви свят: Будизъм

В будизма темата за ‘времето’ е интензивно осмисляна в плана на двете реалности: *самсара* и *нирвана*: цикъла ‘живот–смърт–живот’ и напускането на цикъла – освобождението.

Реална е природата (умът) преди цикъла, преди жизнения процес. Тя е извор на светуването (самсара) и неговите форми: гледане и слушане, будуване и сънуване, раждане и умирање. Тя се постига в процеса на освобождаване от идентичност с феноменалния свят. Умът преди телесния живот е вечен, а живото тяло е течаща времева форма. Чрез това тяло умът ‘проглежда’ във ‘физичния свят’. Умът е безвременната природа, но в този свят е едно с тялото и осъществява жизнен процес. Времето го повлича. Умът се въплътява и придобива земен живот, защото бива повлечен в потока на сетивния свят, *самсара*. Той е заблуден (*авидя*) и се увлича във водовъртежа на сетивното животно след живот по силата на своята деятелна причинност (санскр. *карма*). Поначало умът стои извън живот-и-смърт и може да не се въплътява, защото всяко въплътяване е страдание, безнадеждна борба срещу хаоса на света. „Съставното от елементи (санскр. *дхарми*) се разпада.“ (*Махā-пару Нирвāна сўтра*).

Така в будизма времевостта експлицитно се отнася към жизнения сетивен процес – феноменалния свят. Визира се едно чисто свободно състояние отвъд този процес, в което времето изчезва.

Времето е трансцендентална форма – Кант.

„1) Времето не е никакво емпирично понятие, извлечено от някакъв опит. Защото едновременното съществуване или последователността не биха се дори появили във възприятието, ако в основата не би лежала а priori представата за времето. Само при тази предпоставка можем да си представим, че нещо съществува в едно и също време (едновременно) или в различни времена (последователно).

2) Времето е необходима представа, която стои в основата на всички нагледи. С оглед на явленията изобщо самото време не може да се премахне, при все че явленията могат много добре да се отстранят от времето. Времето е дадено значи а priori.“ (Кант 1967, 110).

Кант греши и апостериорно, и ‘априорно’. Ако премахнем явленията, няма как да остане времето. Доказуемо е (Мактагарт), че ако има минало, настояще и бъдеще, не съществува обективно време. Липсата на независимо време се потвърждава в Специалната теория на относителността и нейните следствия.

Кант по специфичен за него начин греши в установяването на абсолютни априорни форми и познания. Но тук се наслаждава и спекулативната традиция на континенталната метафизика. Кант остава в рамките на характерния за философията на Новото време предразсъдък, че ‘опитът’ и ‘разумът’, ‘субектът’ и ‘обектът’ са две различни ‘инстанции’. Ако пространството и времето са представи, не идващи ‘от’ опита, то те са априорни. Ако те не принадлежат на обектите, то те принадлежат на субекта.

Но така се изпуска *трета възможност*: пространството и времето да са форми на опита, които не идват извън него като негови условия, а са *негова жива форма*.

Хусерл за потока на времето.

В *Към феноменологията на вътрешното съзнание за времето (Zur phänomenologie des inneren zeitbewusstseins, 1893–1901)* Едмунд Хусерл отнася времето към *съзнанието*. Този феноменологичен анализ показва, че самото съзнание е жив времеви поток, ‘работеща спонтанност’ и ‘продуциращо съзнание’. Основни феноменологични отнасяния са: *интенция, ретенция, протенция*.

Хусерл се концентрира върху прецизното описание на структурата на осъзнаването на времето. Той разграничава усещано време от възприемано време като ‘субективно’ от ‘обективно’ – предмети съответно на психологията и феноменологията (Гуссерль 1994, 9); това ‘обективно’ време след това става ‘абсолютно субективно’.

Въпросът за ‘произхода на времето’ се свежда до въпроса за *първичните очевидности-формообразувания* на неговото осъзнаване и се разграничава от емпиричния въпрос за произхода на усещанията за време (цит. пр., 11). Това изкуствено разграничение затваря пътя за разбиране на единното времево течение като живот.

Хусерл предпоставя посоката и структурата на времето: минало–настояще–бъдеще като „от само себе си разбиращи се закони: че устойчивият времеви ред е безкраен ред на две измерения, че две различни времена никога не могат да бъдат едновременни, че тяхното отношение е несиметрично (*ungleichseitiges*), че съществува транзитивност, че на всяко време принадлежи по-ранно и по-късно и т. н.“ (цит. пр., 12).

Хусерл отграничава потока на времето като *конституиран* от потока на времето като *обективен*. „И така, темпорално-конститутивните феномени са, очевидно, принципно други предметности от конституируемите във времето. Те не са индивидуални обекти или индивидуални процеси, и осмислено предикати на такива не могат да им бъдат приписани. Следователно, в еднаква степен няма смисъл да се говори за тях (да се говори в същото значение), че те съществуват в Сега и са били преди, че те са следвали темпорално едно след друго или съществуват едновременно един с друг и т.н. Но, все пак, може и трябва да се каже: определена непрекъснатост на явлението, а именна такава, каквато е фаза на темпорално-конститутивния поток, принадлежи към някакво Сега, а именно, към това, което тя конституира, и принадлежи към някое Преди, а именно като фаза, която се явява (*ist*) конститутивна (ние не можем да кажем: била) за определено преди... Този поток е нещо, което наричаме така по конституируемостта, но той не е нещо темпорално ‘Обективно’. Това е абсолютна субективност и има абсолютните свойства на онова, което би следвало образно да се нарече ‘поток’, което има начало в началната точка, първичната точка-източник (*Urquellpunkt*), ‘Сега’ и т. н. В актуалното преживяване ние имаме първична точка-източник и непрекъснатост на ехо-моменти.“ (цит. пр., 79).

В това усложнено и неясно обяснение има два ясни момента. Времето като ‘темпорално-конститутивно’ е ‘абсолютно субективно’. Времето като конституируеми процеси е обективно. Тази позиция смислово съвпада с позицията на жизнения процес като времеви поток. Разделянето на усещане за време (субективно, психологично), възприятие за време (обективно) и съзнаване на абсолютната субективност (феноменологично) е неоправдано от позиция на жизнения процес.

Бергсон за съзнанието за време.

Друг важен за изследване на светуването тип обяснение на съзнанието за време срещаме у *Анри Бергсон*. То е развито в статията му „Съзнание и живот“. Съзнанието означава преди всичко памет. Паметта може и да не притежава широта, може да обхваща само мъничка част от миналото, може да задържа само току-що станалото, но тя е налице; в противен случай няма и съзнание. Съзнание, което не би запазило нищо от миналото си, което непрестанно би забравяло само себе си, би умирало и би се възраждало отново всеки миг: как по друг начин да определим несъзнанието? Следователно всяко съзнание е памет – съхраняване и натрупване на миналото в настоящето.

Но всяко съзнание е изпреварване на бъдещето. Проследете направлението на вашия дух в който и да е момент: ще откриете, че той се занимава с това, което е, но най-вече с оглед на това, което ще бъде. Вниманието е очакване и не съществува съзнание без определено внимание към живота. Бъдещето е там, то ни зове или, по-скоро, ни привлича към себе си: това неспирно притегляне, което ни кара да напредваме по пътя на времето е причината, поради която непрестанно сме в действие. Всяко действие е завоюване на част от бъдещето.

Това, което в действителност възприемаме, е известна плътност на траенето, състояща се от две части: непосредственото ни минало и близкото ни бъдеще. Ако съзнанието задържа миналото и изпреварва бъдещето, то го прави именно защото е призвано да извършва избор: за да избираме, трябва да мислим за това, което ще можем да сторим и да си припомним вредните или благоприятните последствия от вече стореното; необходимо е да предвиждаме и да си спомняме. (Бергсон 1927, 14–18).

Съзнанието за време и самото перцептивно време е обяснимо чрез експанзията, правеща възможно възстановяването на формата на възприемащия субект в условията на проблематичност на живота, на спонтанно разпадане на всяка форма.

Времето е осмислено тук като жизнена форма на спомен-очакване, като обсег, хоризонт на съзнаване, в който нещата текат и актовете се избират.

Реалното време не се доказва.

В една статия – защита на коректността на обикновения език, Н. Малкълм тематизира проблема за доказване и опровергаване на времето.

„Философът: „Времето е нереално.“

Мур: „Ако вие имате предвид, че никакво събитие никога не следва друго събитие, то вие безусловно грешите: нали след закуската аз се разходих, после взех вана, а после пих чай“.“ (Malkolm 1942, 346). Разбира се, това е така.

Малкълм навярно визира тук тезата за нереалността на времето на Мактагарт. Така представена, тя се опровергава от необратимия поток на феномените. По аналогичен начин Малкълм опровергава ‘доказателствата’ за нереалността на външния свят.

Реалното не е предмет на доказване. Предмет на доказване са теоретични положения. ‘Времето’ като независима променлива и обективен атрибут е теоретично понятие и неговото съществуване може да се извежда или постулира от определени позиции. Така Нютон постулира абсолютно математическо време. Но не това е времето, което ние възприемаме. Доколкото няма теоретични критерии за реалност, а е налице единствено непосредствената реалност на световия процес, то е ясно, че ‘времето’ – това е *реалното следване на събитията*.

Мактагарт за нереалността на времето.

Почти цял век е дискутирано забележителното доказателство на *Джон Мактагарт* за нереалността на времето (McTaggart, 1927). Времето съдържа две серии. Серия *A* е ‘минало–настояще–бъдеще’, а *B* е ‘по-рано–по-късно’. Първо се доказва, че без времето серия *B* не съществува. Ключов пункт е, че време не съществува без серия *A*. Но серия *A* не съществува, защото е вътрешно противоречива: „Приписването на характеристиките минало, настояще и бъдеще на членовете на някаква редица води до противоречие, освен ако не е уточнено, че те ги притежават по отношение на членове, определени като минали, настоящи и бъдещи... И тъй като това продължава безкрайно, първата група членове никога не избягва противоречието изобщо.

Реалността на *A* серията, следователно, води към противоречие, и трябва да се отхвърли. И тъй като видяхме, че промяната и времето изисква *A* серия, реалността на промяната и времето трябва да бъде отхвърлена.“ (McTaggart 1968, §§ 332–333).

Мактагарт показва относителността на времето.

Времето наистина не съществува независимо, както Мактагарт доказва, по силата на противоречивостта на определенията ‘минало–сегашно–бъдеще’.

Тези ‘противоречия’ са взаимните относителности на моментите бъдеще–сегашно–минало, преди–след и сега–тогава.

Доколкото всяко времево определение е отнасяне, то *не може да има безотносително време*. Следователно заключението на Мактагарт е валидно за абсолютното време и *потвърждава относителността на ‘времето’*.

В дискурсите за времето се смесва реално и виртуално.

Безизходицата в подобни анализи се дължи на това, че светуването се поставя пред съда на езика и езикът в неговата логическа форма решава какво съществува. Вземат се думи (време, минало–настояще–бъдеще), проектират се като реалност и се търси нейното логическо обяснение, доказателство или опровержение като валидно в реалния свят.

Същият характер имат и безкрайните полемики около ума, тялото и света. Това е смесване на реално (сетивно) и виртуално (езиково).

Не можем да критикуваме, доказваме и опровергаваем сетивни възприятия с логика, с език, с мисли. Сетивното няма граматика и логика. Една погрешна перцепция се разпознава с

друга, по-ясна перцепция. Мисълта, че времето е нереално, получена логически, няма валидност в перцепцията: ние продължаваме да възприемаме света като времеви.

Светуването *не се изобразява* в логиката и езика.

Кръговост и тавтология на анализите на времето.

Дори смислени, анализите на времето са кръгове и дори тавтологии, открити или скрити. Каквото и да казваме, ние повтаряме формулата: „Светът тече“. В описанията с тези времеви категории не улавяме потока, а само го обговаряме. Анализите в крайна сметка предпоставят онова, което се анализира и затова ‘времето’ не може да се изведе от каквито и да са аксиоми, да се ‘докаже’.

Ние приемаме ‘времето’ с неговите моменти като реални ‘обекти’, а те са само определения (отнасяния) на един неопределен и неотнесен поток. Тази тавтологичност е подобна на тавтологичността на изразите относно зеленината на зеленото.

Когато казваме: „Ние сме родени в миналото, живеем в настоящето и ще умрем в бъдещето.“, това е разгърната и прикрита тавтология, защото самото определяне на раждане, живеене и смърт в тази редица е времево отнасяне. Когато казваме: „Събитията са първо бъдещи, после сегашни и накрая минали.“, изказваме същата тавтология, но в обратна посока: тези моменти са времеви.

Същото кръгово обръщане е налице, когато казваме: „Ние се движим срещу течението.“ и „Предметът плава първо в горното течение, после тук и накрая в долното течение.“. ‘Реката’ е илюстрация на едно срещутечение, срещутечението на експанзията срещу ентропията, на синтеза срещу разпада.

Самото вземане на думата ‘време’ като израз на една същност, при това самостоятелна и фундаментална за света, води до всички парадокси.

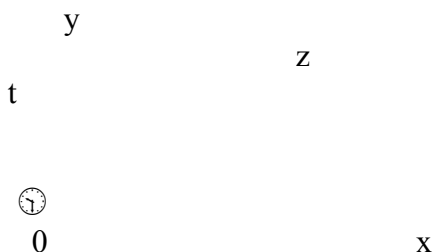
Времето като относителна величина – Специална относителност

Ако понятието време е ‘независима променлива на битието’ по израза на Алберт Айнщайн, то е неизмеримо и губи физичен смисъл. Защото времето на едно събитие на разстояние не е измеримо никак освен посредством сигнала, който тече във времето с максимална скорост V (скоростта на светлината). Тогава, измерено тук и коригирано, това е времето спрямо нашата точка.

В *Специалната теория на относителността* Айнщайн придвижва западната представа за ‘обективно време’ до принципно центрирано и ориентирано понятие. Времето се установява и мери само от една *отправна система, както и пространството*.

Айнщайн разкрива формата на времето като *локално* отнесено – центрирано в наблюдателя (инерциалната система). Време въобще няма, има локално време, което е измеримо с часовник и важи за събитията близо до часовника. Ключово за разбиране на това време е постоянството на скоростта на светлината.

‘Време’ на събитие – това е едновременно на събитието показание на часовник в покой, който се намира на мястото на събитието и който върви синхронно с друг определен часовник в покой, при това с един и същ часовник при всички определения на времето.

Относителното време е измерено от наблюдател.

Айнщайн използва термина ‘наблюдател’, за да опише физичната реалност от гледна точка на една ‘координатна система’. ‘Координатна система’ е физична абстракция, на която

само наблюдателят със своето възприятие придава смисъл. Айнщайн експлицитно поставя наблюдателя *заедно с часовника* в центъра на координатната система. Само наблюдателят придава смисъл на измерването на местното време. Физичен смисъл, което за Айнщайн значи реалност, има само времето, което е отнесено към наблюдателя. Наблюдателят конструира часовника и – по-важно – той го гледа. В света извън тялото на наблюдателя е налице инерциална (неподвижна или движеща се равномерно и праволинейно) координатна система. Но нейното локално време няма никакъв смисъл само по себе си.

Наблюдателят установява и измерва скъсяването на времето при ускоряване. „Въпросът за това, реално ли е лоренцовото скъсяване или не, няма смисъл. Скъсяването не е реално, доколкото не съществува за наблюдателя, движещ се заедно с тялото; обаче то е реално, тъй като може да бъде принципно доказано с физични средства за наблюдателя, не движещ се заедно с тялото. Това именно открива по твърде изящен начин Еренфест.“ (Эйнштейн 1965, 187). „За движещ се организъм продължителността на времето на пътешествието ще бъде само миг, ако движението става със скорост близка до скоростта на светлината.“ (цит. пр., 184).